

Huber Lipót

Két főrangú zsidó konvertita a IV. századból

mű a Pázmány Péter Elektronikus Könyvtár (PPEK)
– a magyarnyelvű keresztény irodalom tárháza – állományában.

Bővebb felvilágosításért és a könyvtárral kapcsolatos legfrissebb hírekért
látogassa meg a <http://www.ppek.hu> internetes címet.

Impresszum

Huber Lipót
Két főrangú zsidó konvertita a IV. századból

Különlenyomat a „Religio” hit- és bölcsellettudományi folyóirat 1929-iki évfolyamából.

A könyv elektronikus változata

Ez a publikáció az azonos című füzet elektronikus változata. A füzet 1929-ben jelent meg Budapesten.

Tartalomjegyzék

Impresszum.....	2
Tartalomjegyzék.....	3
II. Hillél patriárka.....	4
József.....	12
Befejezés.....	18

II. Hillél patriárka

A keresztfeszített „Názáreti” még földi életében mondotta: „*Én pedig ha felemeltetem a földről, mindeneket magamhoz vonzok*” (Ján. 12,32). A kereszténység csodásán gyors terjedése fényesen igazolta e mondást. Egyéniségének szinte lenyűgöző varázsa, tanításának csodás fönsége és a benne rejlő igazság ereje táborába vonzotta a galileai egyszerű halászokat csak úgy, mint a tudós Nikodémust és az előkelő arimateai Józsefet. Ezek voltak az első „konvertiták”.

Csak a hivatalos zsidóság zárkózott el mereven tanítása elől, csak a politikai messiás-eszmékkel telített főpapok és farizeusok átalították kemény fejüket az újjászületés keresztvize alá hajtani. De ez sem volt egyetemes jelenség! Ha a hivatalos zsidóság megátalkodott is a „Názáreti” gyűlöletében, ezt nem vallásos meggyőződésből, hanem abból az idők-szülte tévedésből tette, mely a prófétáktól hirdetett messiás-eszmét egészen politikai utópiává torzította. Ennek tartalmát pedig az a fanatikus remény képezte, hogy a Messiás zsidó szabadsághős lesz, aki a négy világtáj vidékein szétszórt népét összegyűjti, a Szentföldre vezérli, a zsidóság világuralmát megvalósítja, ellenségeit leigazza, kirabolja s a zsákmányt népe lábai elé rakja.¹

Azoknak, akik ilyen Messiást vártak, természetesen nem kellett a szelíd, békét és szeretetet hirdető „Názáreti”! De akiben a szintiszta vallásos meggyőződés élt, aki a Messiásban „Üdvözítőt” várt, abban a krisztusi tanítás tanulmányozása felgyújtotta az igazság szikráját, még ha a hivatalos zsidóság leghivatalosabb reprezentánsa is volt. Ilyen világosságra ébredt kiváló zsidó konvertiták voltak a Krisztus utáni IV. században *II. Hillél*, a tiberiási zsidó patriárka, vagy amint a zsidók akkortájt nevezték: „a fejedelem” és *rabbi József*, a tiberiási szinédrium ülnöke.

A palesztínai Tiberiásban volt a zsidó tudományosságnak és vallási életnek legfőbb ápolója, a zsidó akadémia, melynek élén a Jeruzsálem pusztulása után szétszórt zsidóság legelső embere: az akadémia rektora állott, akinek méltósága zsidók és rómaiak előtt egyaránt fényes volt. Hatásköre kiterjedt nemcsak a palesztínai, hanem a külföldön lakó zsidóságra is, ő volt tehát *az egész zsidóság lelki feje*. Magas rangja miatt a zsidók *fejedelemnek* (naszí), a rómaiak pedig pátriárkának nevezték s mint ilyennek nemcsak római polgárjoga volt, hanem Róma különös kiváltságokkal és olyan tiszteletcímekkel tüntette ki (*illustris* a. m. méltóságos; *spectabilis* a. m. nagytekintélyű; *clarissimus* a. m. dicsőséges), amelyek őt látszólag a legfelsőbb állami méltóságokkal egyenrangúvá tették, amiért is személyének megsértését szigorúan büntette. Vallási tekintetben ő volt a legfelsőbb fórum. A mellette működő ún. *szinédriumnak* (főtörvényszéknek) ő volt az *elnöke*. A patriárka politikai alárendeltségében is bizonyos belügyi függetlenséggel rendelkezett: ő nevezte ki a zsidó községek polgári és vallási tisztviselőit s megszabta hatáskörüket. Szükségleteinek fedezésére évi adót is kivethetett (ez az ún. *aurum coronarium* vagy *apostolé*); ő bízta meg ennek beszédőit, akiket a patriárka *kiküldöttjeinek*, görögösen *apostoloknak* neveztek. Ezek vitték el a Palesztínán kívüli zsidó községekbe a patriárka körleveleit, közölték az általa megállapított „szökőhónapot”, ellenőrizték az ügyvezetést, a tóranítást stb. Ezek az „apostolok” mint a szinédriumnak *ülnökei* rangban mindjárt a patriárka után következtek.

A palesztínai iskolák a III. század végén hanyatlani kezdtek, ami a tiberiási patriárka tekintélyének sokat ártott ugyan, de mégis megvolt neki még egy joga, amely személyét a zsidóság szemében központtá tette s amellyel befolyását Palesztína határain túl is érvényesítette és ez az ünnepek meghatározásának, illetőleg a zsidó naptár rendezésének joga volt.

¹ Vö. Salamon zsoltárait XVII, 21–24; a zsidó Sibylla jóslatait s a későbbkori rabbinikus irodalom idevágó termékeit, amely utóbbiakról kiadásra váró munkánk első kötetében bővebben szólunk.

II. Hillél² a Misna³ kodifikálása után szereplő zsidó tudósoknak, az ún. amóráknak korábban élt, amikor nehéz, válságos idők szakadtak a római birodalomban s így a Palesztinában is lakó zsidóságra. Nagy Konstantin császár (306–337) a keresztény vallást államvallássá tette a római birodalomban s ezzel a zsidóságnak eddigi túrhető helyzete megváltozott. Minél inkább kedveztek a császár és fiai a kereszténységnek, annál nehezebb lett a zsidók helyzete. Az egymást érő törvények és rendeletek a zsidók jogait alaposan megnyírbálták.

N. Konstantin már 315-ben megtiltotta, hogy a zsidók a keresztény hitre tért zsidókat megbüntessék, sőt azt is, hogy akár keresztényt, akár pogányt a zsidóságba fölvegyenek. Keresztényt nem volt szabad rabszolgának fogadniok. Minthogy pedig zsidó urak rabszolgáikat sokszor akaratuk ellenére körülmetéltek, tehát zsidóvá tettek, a császár 336-ban megtiltotta a rabszolgák körülmetéltetését és amikor ezzel a törvénnyel sem boldogult, egyáltalán megtiltotta a zsidóknak idegen (akár keresztény, akár pogány) rabszolgák tartását.

Mikor a császár a perzsákat akarta megtámadni s a zsidók a perzsák pártjára álltak, Palesztína minden rabbijára kimondotta a száműzetést, sőt halálbüntetéssel fenyegetve, kényszerítette őket a kivándorlásra. Tényleg sok rabbi ki is vándorolt Babilóniába, amely ezentúl a szasszanidák uralma alatt a zsidóság második hazája lett.

N. Konstantin fia, *Konstancius* alatt (337–361) még súlyosabb lett a zsidók helyzete, mert a császár megszigorította a régi törvényeket. Így 339-ben kiadott rendeletével arra a zsidóra, aki keresztény rabszolgát körülmetélni merészel s ilyen módon a keresztény vallás elhagyására kényszerít, halálbüntetést és egész vagyonának elkobzását szabta ki; a zsidó férfi és keresztény nő közötti házasságot szintén halálbüntetéssel sújtotta; 357-ben pedig a zsidó vallásra való áttérést tiltotta el stb.

A zsidók mindezt elviselhetetlennek tartván, elkeseredésükben végre fellázadtak; a császár azonban vérbe fojtotta a lázadást. A történetek pedig úgy tűntek fel a szorongatott és elnyomott zsidók szemében, mint a tőlük várt szabadító Messiás-király közeli eljövételének előjelei, akit a rabbik tanítása szerint ilyen szenvedések (cheblé ha-Massiach) fognak megelőzni. Megemlékeztek rabbi *Izsák* és más rabbik ama régi kijelentéséről, hogy „*Dávid fia* (a Messiás) *nem fog előbb megjelenni, míg az egész római birodalom nem tér az eretnekségre* (kereszténységre)”.⁴ Úgy vélték, hogy mindez ebben az időben teljesedik; hisz már Jeruzsálem is keresztény várossá lett és benne keresztény püspök uralkodik ... A jelen sivárságai felébresztették lelkükben a messiási idők utáni vágyat. A szomorú, vigasztalan jelentől a várt boldogabb jövőre fordították tekintetüket, türelmetlenül áhítozva, epedve az őket felszabadító Dávid fia, a Messiás után. Hiszen úgy tudták, hogy Isten a legválságosabb időben fogja elküldeni fölkentjét, a Messiást népe segítségére.

E várakozásukban gyilkos villámcsapás módjára sújtott le rájuk saját patriárkájuknak, II. Hillélnek kíméletlen ridegséggel tett határozott kijelentése, hogy „*az izraeliták számára már nincs többé Messiás, mert már élvezték azt Ezekiás (Hizkia) király idejében*”.⁵

Milyen keservesen és kétségbeejtően hathatott saját patriárkájának ez az elevenbe metsző, fájdalmas szava a Messiás-várás reményébe belenevelt s egyedül azzal vigasztalódó, félrevezetett zsidó népre!... Nincs tehát Izrael számára remény?!... S ezt az ő vallásuk legjobb ismerőjétől, reményeik letéteményesétől kell hallaniok! ... S ez a megbotránkozás és

² I. vagy az *idősebb* (ha-zakén) Hillél, akit babilóniai születése miatt babilóniainak (ha-babli) is neveznek, Krisztus korában (Kr. e. 70 – Kr. u. 10) volt híres zsidó írástudó Palesztinában s egyúttal a szinédrium elnöke. Szerénységéről, türelméről s emberszeretéről, valamint (Sammáj rabbi-kortársával szemben) a törvény enyhébb alkalmazásáról volt híres. Ezzel a korábban élt I. Hilléll szemben a IV. században élt II. Hillélt *ifjabb* Hillélnek is nevezik, vagy hivatali méltósága után »a fejedelemnek« (ha-naszi).

³ A *Misna* a zsidók régi vallásjogi kódexe, amelyet rabbi *Júda ha-Kadós* (135–219) patriárka, a tiberiási zsidó főiskola rektora a II. század vége felé szerkesztett.

⁴ Szanhedrin 97a.

⁵ Szanhedrin 99a.

kétségbeesés mégsem tartotta vissza az akkor már világosabban látó patriárkát attól, hogy szerencsétlen népét kiábrándítsa hiú reménykedéséből.

Amikor II. Hillél ellenfele, a babilóniai Pumbeditában virágzó zsidó főiskolának rektora, rab *József bar Chijjá* (†333) értesült erről a kijelentésről, amely Izrael népét utolsó reményétől is meg akarta fosztani, megdöbbenve ezekre a szavakra fakadt: „*Az Úr (Isten) bocsássa meg Hillélnek!* (hogy ezt ki merete mondani) *Hisz Ezekiás az első (salamoni) templom korában élt és Zakariás (Zak. 9,9) a második (a zorobábeli) templom korában jövendőt!*” (a Messiásról).⁶

De nemcsak ráb József bar Chijjá, hanem más rabbik (Giddél, Júda stb.) is tiltakoztak e nyilatkozat ellen, mint amely alkalmas volt arra, hogy a zsidó népből gyökeresen kiirtsa az őt vigasztaló és biztató messiási reménykedést.

Nem tagadható, hogy a patriárkának, *ennek a nagy zsidó tekintélynek* kijelentése, amellyel egyszer s mindenkorra ki akarta józanítani szerencsétlen hitsorsosait a hiábavaló Messiásvárásból, rendkívül meglepő. Az újabb kor nagy zsidó történetíróját, *Grätz Henriket* (†1891) annyira feszélyezte ez, hogy bár történeti művének⁷ első kiadásában (IV. k. 386 old.) közölte, a második kiadásban azonban már elhagyta, nyilván azért, mert nagyon kompromittálónak tartotta a patriárkára nézve. Pedig inkább okát kellett volna keresnie, magyarázatát adnia a rejtélyes nyilatkozatnak. De éppen e nyilatkozat magyarázata az, ami még jobban feszélyezte őt. II. Hillél ugyanis azért nyilatkozott úgy, mert akkor vajúdott már lelkében a krisztusi hit ...

II. Hillélnek egyik palesztínai kortársa, a zsidó vallásról a keresztény hitre tért teljesen megbízható s nagy tudományú szalamiszi *Epifán* (310–403), meglepő világosságot vet II. Hillél kijelentésére. Ámde *Grätz* inkább kétségbe vonja Szent Epifánnak szavahihetőségét, csakhogy ne tételezzen föl az olvasó olyasmit egy zsidó patriárkáról, amit ő eleve lehetetlennek tart.

Lássuk azért, ki is volt Epifán és aztán, mit ír ő II. Hillél patriárkáról.

Epifán 310-ben született zsidó szülőktől Palesztínában az Eleutheropolis mellett fekvő Besanduk nevű faluban (Hebrontól északnyugatra). Szüleinek halála után kereszténnyé lett, tehát maga is konvertita volt; Hilarius, Hesyehius és más remeték vezetése alatt Palesztínában nevelkedett, utóbb pedig további kiképzéte végett egy időre Egyiptomba ment. Annyira megkedvelte a szerzetesi életet, hogy nemcsak szerzetes lett, hanem szülőhelye közelében saját költségén kolostort építtetett s azt mint apát harminc évnél tovább (335–367) kormányozta. És habár életszentsége, nagy tudományának híre és nyelvismeretei (a görög, szír, zsidó és egyiptomi nyelvet jól beszélte és latinul is értett) miatt 367-ben a Cyprus szigeti Salamis (Konstancia) püspökévé választották, a szerzetesi szabályokhoz mégis azután is állandóan ragaszkodott. Az arianizmusnak engesztelhetetlen ellensége volt. Meghalt 93 éves korában 403-ban.

Munkái közül a 373–376 között írt *Panárion* (a. m. Orvosságos szekrény) érdekel itt minket, amelyben 80 régi eretnekséget ismertet és cáfol. Ennek a terjedelmes munkájának 30-ik fejezetében az *ebjoniták* zsidó-keresztény szektáját ismerteti, akiket sokévi személyes érintkezés alapján jól ismert.⁸ Ezekről írván, a többi között arról értesít, hogy az ebjoniták egy, a lényegben Máté evangéliumával megegyező héber (arámi) evangéliumot használnak, sőt hogy János evangéliuma és az Apostolok Cselekedetei is héberre vannak lefordítva, amit tiberiási zsidók titokban rejtegetnek, amiről ő a keresztény hitre tért zsidók révén is tudomást szerzett, akik saját vallomásuk szerint éppen e könyveknek olvasgatása alapján jutottak el a Jézus Krisztusban való hitre.

⁶ Szanhedrin 99a.

⁷ *Heinrich Grätz* „Geschichte der Juden von den ältesten Zeiten bis auf die Gegenwart” (11 kötet), Leipzig 1853–1870.

⁸ Ez a szekta az V. század elejéig tartotta fenn magát. Elenyészének körülményeiről hiányzanak az értesítések.

Bízzást föltehető, hogy az Epifántól említett *e héber fordítások* – amelyeket a IV. században Galileában és a keleti Jordán vidékén, Pellában, Kokabában és Arábia határain a zsidók titokban olvastak és részben azok révén tértek a kereszténységre – *Krisztusban titokban hívő zsidóknak köszönik létüket*, akik fajtestvéreiknek a keresztények iránt való ellenséges indulata miatt ugyan rejtegették ama könyveket, de azért óvatosan terjesztették is abban a csendes reményben, hogy a zsidóságból híveket szereznek Jézus Krisztusnak.

II. Hillél pátriárkáról is ebben a fejezetben emlékeznek meg Sz. Epifán, akiről egy *József* nevű nagytekintélyű zsidó-keresztény hiteles értesítése alapján megtudta, hogy e patriárka, mint korának több más tudós és tekintélyes zsidója, rokonszenvezett a kereszténységgel és titkos kincstárában ő is őrizte a görögből héberre fordított *János*-evangéliumot és az *Apostolok Cselekedeteit*, valamint *Máténak* eredeti héber (arámi) evangéliumát, amelyeket szorgalmasan olvasgatott. Ezek olvasgatásának az lett az eredménye, hogy meggyőződött Jézusnak messiási voltáról, amikor pedig megbetegedett és halálát közeledni érezte, Tiberiás szomszédságából egy püspököt hivatott magához azzal az ürüggyel, hogy orvosi tanácsot kér tőle, valójában pedig azért, hogy lelkében már rég ápolt hő vágyát kielégítse és megkeresztelkedjék. Ez meg is történt: a püspök megkeresztelte a patriárkát és beavatta a keresztény misztériumokba. Néhány nap múlva II. Hillél boldogan meghalt.

A teljes történelmi hitel kedvéért hadd álljon itt szóról szóra magának Sz. *Epifánnak* elbeszélése magyar fordításban.⁹ A nagytekintélyű püspök a *Panarion* XXX. fejezetének 4. és 6 §-ban így ír:

4. §. „Ezek közül a zsidók közül (akik ti. Epifánt az említett könyvek fordításáról értesítették) való volt bizonyos *József*, nem az a régi történetíró, hanem az a tiberiási, aki boldog emlékü Konstantin császár korában élt, akitől a *comes*¹⁰ méltóságot is kapta és engedélyt nyert, hogy mind magában Tiberiásban, mind Diocaesareában, Kafarnaumban és más szomszédos községekben Krisztusnak (tiszteletére) templomot építsen. Ez a férfiú sokat szenvedett a zsidóktól, míg a császár figyelme ráterelődött. Ez a *József* ugyanis náluk (a zsidóknál) a nagytekintélyű férfiakhoz tartozott. Kiküldötteknek („apostoloknak”) nevezik őket és a patriárka után a második helyet (rangot) foglalják el. Szoros érintkezésben állnak a patriárkával és sokszor éjjelt-nappalt töltenek nála, mert tanácsal szolgálnak neki és a törvényt illető ügyekben előterjesztést tesznek neki. Abban az időben a patriárkának *Ellél* (=Hillél) volt a neve. (Azt hiszem, hogy *József* így mondta nevét; ha ugyan nem tévedek, mert jó ideje már annak). Gamáliel nemzetségéből származott, aki náluk patriárka volt. Ez (a Gamáliel), amint többen is mondják, valószínűleg amaz első Gamálieltől származik, aki az Üdvözítő ügyében azt az Isten szerinti tanácsot adta (a zsidóknak), hogy tartózkodjanak az apostolok üldözésétől.¹¹ – Végét érezvén pedig Ellél, a Tiberiás közelében levő püspököt kérette magához és halála előtt, orvosi tanács ürüggye alatt, a szent fürdőt (a. m. vízkeresztiséget) kapta tőle. Midőn ugyanis az említett *József* által¹² a püspököt mint orvost magához hívatta és miután (a betegszobából) mindenkit eltávolított, kérte a püspököt, mondván: „Add nekem a Krisztusban való pecsétet!”¹³ (azaz: részesíts a keresztységben!) Ez

⁹ Sz. *Epifán* műveinek *Migne*-féle kiadását használtuk, amelyben a fordításunkban közölt szövegrészlet a *Patrologia Graeca* 41-ik kötetének 409–416. kolumnáin olvasható.

¹⁰ *Comes* eredeti jelentménye a. m. *kísérő*. Így nevezték azokat az előkelő tisztviselőket, akik a római helytartókat a provinciákba kísérték, hogy ott a közigazgatási ügyek intézésében segítségére legyenek. A római császárság korában a császár személye körül tartózkodó előkelőket (a testőrök parancsnokait, a császár magánvagyonaának kezelőjét stb.) jelenti. Nagy Konstantin császár korától fogva a főbb állami hivatalnokok címe; később az udvari és országos hivatalok fejének elnevezése; sőt végül általában a. m. főnök, elüljáró, parancsoló.

¹¹ Apost. Csel. 5,34–40. Ez a Gamáliel volt Saulnak, a későbbi nemzetek apostolának mestere.

¹² A patriárka *megkeresztelkedésekor* *József* még zsidó vallású volt.

¹³ Tudvalevő, hogy a kereszténység ókorában gyakran megtörtént, hogy egyesek a keresztiséget életük végéig halasztották s csak beteg- vagy halálos-ágyukon vették fel, innen elnevezték az ilyeneket *klinikusoknak* (clinici,

aztán a szolgálékért küldött és megparancsolta, hogy vizet készítsenek, mintha a beteg patriárkának vízre volna szüksége, hogy meggyógyuljon. Azok, mitsem sejtve, teljesítették a parancsot. Erre pedig a patriárka a szemérmességre hivatkozva ismét eltávolította az összes (jelenvoltakat) s így részesült a „fürdőben” (a keresztségben)¹⁴ és a szent misztériumokba (hittitkokba) beavattatott.¹⁵”

5. §. „Ezt nekem maga József beszélte el. Mert mindezt nem mástól, hanem az ő szájából hallottam aggkorában, amikor mintegy hetvenéves volt, vagy még idősebb.¹⁶ Mert nála szálltam meg *Skythopolisban*.¹⁷ Ő ugyanis Tiberiást elhagyta és ott Skythopolisban tekintélyes birtokokat szerzett. Házában akkor mint vendég időzött megboldogult *Özséb*, az itáliai Vercelli városának püspöke, akit orthodox hite miatt Konstancius száműzött.¹⁸ Ennek meglátogatására én és más testvérek odaérkeztünk és szintén nála szálltunk meg. *Józseffel saját házában találkoztunk* s míg helyzete iránt érdeklődtünk, megtudtuk, hogy ő a zsidóknál nagytekintélyű férfiakhoz tartozik; kérdezősködtünk életkörülményei felől és hogyan történt, hogy áttért a kereszténységre, így hát mindezt világosan (tőle magától) hallottuk, nem pedig más valakinek értesítéséből. Mivel pedig úgy gondoljuk, hogy a héberre lefordított könyvekre való tekintetből, amelyek a zsidók kincstárában őriztetnek, de a hívek épülése szempontjából is érdemes följegyezni mindazt, amit erről az emberről tudunk, azért az előbb említett József

a görög *χλινη* a. m. *ágy* után). Az egyház ezt a gyakorlatot sohasem helyeselte, sőt a klinikusokat, ha felgyógyultak, az egyházirend felvételétől eltiltotta. E szokásnak rendesen azért hódoltak, hogy halálukkor annál inkább biztosítva maradjon számukra a keresztségnek minden bűnt törölő s minden büntetést elhárító nagy kegyelme. Ámde nem egyszer más okok is játszottak közre. Így pl. Nagy Konstantin császár bizonyára az akkor még túlhatalmas pogányságra való tekintetből keresztelkedett meg csak halálos ágyán; az exponált állásban levő II. Hillél patriárka is bizonyára a zsidóktól való félelem miatt nem mert korábban megkeresztelkedni és halálos ágyán sem nyilvánosan, hanem csak titokban, más ürügy alatt merete fölvenni e szentséget.

¹⁴ A keresztség szentségének kiszolgáltatója rendszerint a püspök volt; de az ő megbízásából az áldozárok, sőt a világi hívek is keresztelhettek. Kiszolgáltatása pedig abban a korban úgy történt, hogy az egész testet háromszor vízbe merítették, illetőleg a fejet háromszor a vízbe mártották a háromszemélyű egy Isten nevében; szükség esetén azonban (pl. betegeknel, vagy az üldözések alatt rejtkehelyeken, börtönökben) elég volt a szertartásos leöntés vagy meghintés is. Ma ez az általános egyházi gyakorlat.

¹⁵ Az Üdvözítő intelmét: „Ne adjátok a szent dolgokat ebeknek, se ne vessétek gyöngyeiteket a sertések elé” (Máté 7,6.) szem előtt tartva, az ősegyház s általában az őskeresztények óvatosságból kezdettől fogva titkolták, elrejtették a hitetlen pogányok s a még meg nem bízható hitűjoncok előtt a kereszténység bizonyos tanait, főként szent hittitkait (misztériumait) s bizonyos szertartásait, nehogy a hitetlenek vagy avatatlanok a kereszténység legdrágább kincseit valamiképp profanálhassák. Ez a titoktartás kiterjedt: a Szentháromságra, a megtestesülésre, a szentségekre, különösen az Oltáriszentségre stb-re, amikre csak a több éven át tartott próbaidő végén, kevéssel a keresztség feladása előtt avatták be fokozatosan a hitűjoncokat. (A *kezdő* hitűjoncokkal csak az általános hitigazságokat közölték, amilyenek: Isten, világteremtés, bűnbeesés stb. Ezek a szentmisének csak ún. homiletikus részén: az olvasáson és szent beszéden lehettek jelen, de az offertorium előtt távoznok kellett.) Az egyháznak ezt a mély tisztelet- és jogos bizalmatlanságszülte eljárását *titoktartás-fegyelmének* (disciplina arcani) nevezzük. Ebből kifolyólag keletkezett egyrészt egy egészen sajátos szimbolikus (titkos) érintkezési nyelv, amelyet a be nem avatottak nem értettek meg, hanem csak a hívők, másrészt egy egészen külön keresztény szimbolizmus, pl. a hal (ichthys, ιχθυς ?????), bárány, horgony, hajó, kenyérkosár, galamb, tejes-edény stb. szimbóluma. A szent dolgoknak profanálástól való megvédésén kívül volt a titoktartás fegyelmének még egy más célja is ti. hogy a hitűjoncokban a hit egész letéteményének ismerete utáni *vágyakozást* fokozza. Ez utóbbiból érthető, hogy a titoktartás-fegyelmét fenntartották még akkor is, amikor a véres üldözések, a pogányok részéről való profanálás veszélye már régen elmúlt. De a VI. század folyamán ez a gyakorlat lassankint mégis teljesen megszűnt, – A keresztelő püspök, aki II. Hillélt betegsége alatt *többször is meglátogatta* (Panarion 30. fejr. 6. §.), miután meggyőződött a patriárka megtérésének komolyságáról s teljes megbízhatóságáról, a keresztséggel kapcsolatosan beavatta őt a kereszténység hittitkaiba is.

¹⁶ Amikor József ezekről referált a püspöknek, már *keresztény* volt.

¹⁷ *Skythopolis* az ószövetségi Béth-Seán. Lásd alább.

¹⁸ Az ingatag, majd az ariánusok, majd az orthodoxok pártján álló és erőszakos *Kontancius* császár (337–361) *Özséb* püspököt azért száműzte, mert nem akarta aláírni *Athanáz*, alexandriai püspöknek elítélését, aki tudvalevőleg az arián tévtan elleni küzdelmekben az egyház álláspontjának rettenthetetlen védője volt. – *Özséb*nek ez a Scythopolisban való tartózkodása 356-ra esik. Az említett *József* tehát, mert ekkortájt mintegy hetvenéves volt, 286 körül született, Diokletian császár (284–305) alatt.

esetét e helyütt tüzetesen leírtuk. *Mert ez a férfit nemcsak keresztény volt és méltó, hogy hívővé legyen, hanem az ariánusokat hevesen támadta.* Abban a városban ugyanis, tudniillik Scythopolisban ő (József) volt az egyetlen orthodox, a többi mind ariánus; és ha nem lett volna „comes”, amely méltóság megóvta az ariánusok üldözésétől, még a városban sem maradhatott volna ez az ember, különösen Patrophilus arián püspök alatt, aki gazdagsága és kíméletlensége és Konstancius császárral való ismeretsége, valamint a vele szemben való bátorsága folytán nagy befolyású volt. – Volt a városban még egy másik, fiatalabbkorú, szintén zsidóból lett igazhívő. Ez nem mert nyilvánosan hozzánk jönni, hanem csak titokban látogatott meg bennünket ...”

6. §. „De visszatérek a patriárka (Hillél) és József történetének elbeszélésére, amelyet azok számára, akik azt olvasni kívánják, *egészen híven ugyanazokkal a szavakkal* adok vissza, amelyeket ők használtak velem szemben. Ő tehát így adta elő: Midőn a patriárka a (keresztység) fürdőjére méltóvá lett, én – úgymond – az ajtóresen át bekandikáltam és észrevettem, mit tett a püspök a patriárkával. Szívem rejtekébe vettem és emlékezetembe zártam.¹⁹ És a patriárka kezében jelentékeny összeg aranyat tartott, kinyújtotta kezét, az aranyat a püspöknek adta és monda: „*Áldozd érettem! Mert írva van, hogy amit az Isten papjai a földön megkötnék és feloldoznak, azok az égben is feloldva és megkötvé legyenek!*”²⁰ Miután pedig ezek elvégeztettek – úgymond – kinyitották az ajtókat és a patriárka a látogatók kérdésére, hogyan érzi magát a gyógy mód használata után, kijelentette, hogy *nagyon jól* (χαλλιστως). Ő tudta, mit mondott.²¹ Erre két vagy három nap múlva, mialatt a püspök orvosi minőségben többször meglátogatta, a patriárka *boldog halállal* kimúlt. *Fiatal fiát*²² Józsefre és egy másik derék emberre bízta...”

Íme, ez tehát *szent Epifán* tudósításának szószerinti szövege, amelynek folyamán ismételtelen is biztosít, hogy teljesen megbízható dolgokról értesít. Ki kételkedhetnék tehát a becsületes és tiszteletreméltó férfiú elbeszélésének hitelességében?! Tudósításának a lényegben igaznak kell lennie. Mi jögon is tartanók akár őt oly együgyűnek és könnyen hívőnek, akár a keresztény hitre tért Józsefet oly lelkiismeretlen és hazug embernek, hogy ez amazt a tiberiási patriárkáról csak koholt mesével egyszerűen félrevezette. Valóban a legcsekélyebb ok sincs arra, hogy hazugsággal gyanúsítsuk meg akár Józsefet, akár *szent Epifánt* igazmondóságában.

Grätz, a zsidó történetíró ugyan elég vakmerő – amit nála már szinte természetesnek tartunk – ezt feltételezni róla s aztán így folytatja: „*Ha hitelt adnánk neki, akkor abban az időben a zsidók és köztük éppen a legtudósabbak és a legtekintélyesebbek szívükben előszeretettel viseltettek a kereszténység iránt.*”²³ ... Mintha bizony ez lehetetlen volna! Ki tudja, hogy a századok folyamán hány világosabban látó zsidó lelkében élt a hit és égett a titkos vágy a „Názáreti” iránt, akit ősei a keresztre szegeztek és hányan lelkében él az manap is?! *Szent Epifán* határozottan állítja, hogy nemcsak az említett József szájából, hanem egy másik zsidó írástudótól is tudomást szerzett arról a IV. század zsidóságának bizonyos rétegére jellemző *titkos szokásról*, hogy a *haldokló zsidók* lelkére a keresztrefeszített és feltámadt *Jézus Krisztus* nevének erejével igyekeztek hatni s őket ezzel búcsúztatni ez életből. József ugyanis megvallotta neki, hogy amikor még zsidó korában halálos betegségbe esett és rokonsága már lemondott életéről – de Isten mégis megmentette – egy idősebb zsidó

¹⁹ *József* csak a patriárka titokzatos megtérése, megkeresztelkedése óta esett gondolkodóba, mitévő legyen. Hosszas ingadozás és nagy lelki tusák legyőzése után *végre ő is megkeresztelkedett*, amikről *Epifán* szintén értesít ugyanennek a 30. fejezetnek 7. s köv. §§-ban.

²⁰ Máté 18,18.

²¹ II. Hillél e kétértelmű válaszában minden bizonnyal a felvett kereszttség szentségében nyert boldogító nagy kegyelmekre célzott.

²² *Epifán* II. Hillél fiát *Júdás*-nak nevezi e fejezet 7. §-ában.

²³ *Grätz* »Geschichte der Juden stb. 2. kiadás IV. köt. 336. old.

törvénytudó ezeket súgta fülébe: „*Hidd, hogy Jézus, akit Pontius Pilátus helytartó alatt keresztre feszítettek, az Isten Fia; hogy ő Máriától született; és hogy ő az Isten Messiása és hogy halottaiból feltámadt és hogy el fog jönni ítélni az eleveneket és holtakat.*” (Πιστευε Ιησουν τον εσταυρωμενον επι Ποντιου Πιλατου ηγεμονος Υιον Θεου οντα και εκ Μαριας υστερον γεγεννημενον, Χριστον δε οντα Θεου και εκ νεχρων ανασταντα, και διτι αυτος ερχεται χριντας και νεχρους.) – Ugyanerről a titkos szokásról értesült Epifán egy másik zsidó írástudó révén is, akivel Jerikóból visszatértében az úton véletlenül találkozott és hosszasan társalgott, aki ugyan a zsidóktól való félelem miatt még zsidónak maradt, de sokat érintkezett keresztényekkel, akiket nagyrabecsült és szeretett. Ez is megmondotta neki, hogy halálos betegsége idején a zsidók ezt súgták fülébe: „Jézus Krisztus, a megfeszített, az Isten Fia lesz a te bírád!” (Ιησους Χριστος ο σταυρωθεις Υιος του Θεου μελλει σε χρινειν.)²⁴

A haldokló II. Hillél patriárka megkeresztelkedésének történeti valósága ellen Grätz történeti munkájának első kiadásában (IV. köt. 388. old.) azt hozza föl, hogy Epifán szerint ez az esemény N. Konstantin császár (†337) alatt történt, holott II. Hillél e császár halála után még húsz évnél is tovább élt és Julián császárral (361–363) barátságos viszonyban állt.

Grätz ezt az állítását az *apostata Julián* egy levelére (Epistola 25.) alapítja, amelyet állítólag ez a császár közvetlenül a perzsák ellen viselt hadjárata előtt írt a „zsidó hitközségekhez” és amelyben *Julos* patriárkát is említi, akit tiszteletreméltó testvérének nevez. Grätz föltevése szerint – amit újabb zsidó történetírók nagyon hajlandók elfogadni – Epifánnál a nevek föl vannak cserélve, vagyis a nála említett *Ellél*-en voltaképpen a IV. század elején élt *III. Júdas* patriárkát kell érteni, ennek fia pedig (akit Epifán *Júdas*-nak nevez és akinek erkölcstelen életéről is értesít) *II. Hillél* patriárkával azonos, aki Grätz szerint 330–365 között élt, de éppenséggel nem volt erkölcstelen életű, hanem „a nagy Hillélnek egyik legméltóbb utódja és semmi esetre sem hajlott a kereszténység felé.”

Ámde tagadhatatlan, hogy az említett levélben előforduló *Júlos* névben mégis csak inkább a héber Júdas névnek (II. Hillél fia) görög aequivalensét kell látnunk, mint az *Ellél* (Hillél) névnek. Aztán az sincs kizárva, hogy Epifán esetleg rosszul értette Hillél fiának nevét, vagy hogy nem jegyezte meg annak pontos hangzását s azért *Júlos* helyett *Júdást* írt. Hiszen elég becsületes ő itt is, mert maga mondja: „Azt hiszem, Júdas volt a neve de nem tudom egészen pontosan, mert már régen volt,”²⁵ ti. már húsz esztendeje volt annak, hogy József ezt neki elbeszélte. Egyébként bárhogyan álljon is a dolog, annyi bizonyos, hogy emiatt sem Józsefnek sem szent Epifánnak szavahihetősége a dolog lényegét illetően éppenséggel nem válik gyanússá.

Grätz-cel szemben ezeken kívül még két dolgot kell itt megjegyeznünk. Az egyik az, hogy az általa hivatkozott Julián féle *levélnek authenticája bizonytalan*, sokan már az ókorban apokrifnek tartották. Pedig Grätz éppen erre alapítja számítását ... A másik pedig az, hogy éppen a IV. század első felében szerepelt palesztínai zsidó törvénytudósok (amórák) *kronológiája nagyon bizonytalan* s pontosan nem is állapítható meg, mert hiányzanak ehhez a megbízható források. Amit itt a kronológia tisztázása terén tapasztalunk, nem egyéb, mint merő tapogatózás a sötétben.

Grätz történeti művének második kiadásában el is hagyta előbbeni érvelését, de azért – bizonyítás nélkül – tovább is hangoztatja az elbeszélés „hihetetlen regeszerűségét”, csak hogy föl ne tételezzen valahogyan az olvasó ilyesmit egy zsidó patriárkáról. Pedig hiábavaló Grätznek minden okoskodása! Egy szent Epifánról, aki Palesztínában nemcsak született és nevelkedett, hanem ugyanott az általa alapított kolostorban 30 évnél tovább apát volt és püspök korában is többször tartózkodott Palesztínában és II. Hillélnek kortársa volt, – bízást föltehető, hogy nagyon is jól volt értesülve mindarról, ami az ő napjaiban Palesztínában

²⁴ *Panárion* 30. fej. 9. §. a Migne-félé kiadás id. köt. 419–422. kolumnái.

²⁵ *Panárion* 30. fej. 7. §.

történt, különösen arról igyekezett pontos információt szerezni, ami egy olyan kiváló állású egyénre vonatkozott, amilyen a tiberiási zsidó főiskola rektora, II. Hillél patriárka volt.²⁶

És mindent összevéve, ki nem látná, hogy II. Hillélnek éppen a kereszténységhez való erős vonzalmával és megkeresztelkedésével teljes összhangban van az a korának zsidóságát konsternáló kijelentése, hogy Messiást már nem várhat. Éppen a Jézus Krisztusban való hitéről tanúskodó megkeresztelkedése – ha mindjárt csak halálos ágyán és akkor is csak titkon vette föl e szentséget – teszi érthetővé azt a nyilatkozatát, amellyel óva intette szerencsétlen népének félrevezetett fiait, hogy hagyjanak már föl a Messiás utáni várakozás hiú ábrándjával. Ez a magyarázata az említett kijelentésnek.

Bármily hihetetlennek lászik is tehát, kétségtelen, hogy a világosan látó *II. Hillél* patriárka Isten kegyelméből í Éppen olyan bizonyosnak kell ezt tartanunk, mint amilyen bizonyos, hogy ő nem az első és nem is az utolsó világosan látó zsidó, aki megkeresztelkedni vágyott és tényleg meg is keresztelkedett s utána azzal a boldogító biztos hittel költözött el e világból, hogy a túlvilágon színről-színre látja meg az őseitől félreismert és keresztrefeszített, de halottaiból feltámadt s mennybemenetele után az Atya jobbján ülő Jézus Krisztusban irgalmasan ítélő üdvözítő Istenét.

²⁶ II. Hillél nevéhez fűződik a zsidó naptár szabályozása is, amely alapját képezi a mai zsidó időszámításnak. E szerint a 12 hónapos zsidó holdév 353–355 nappól áll; az egyes hónapok felváltva 29 és 30 naposak; de a (365 napos) napévvél való összhangbáhozatal végett minden 19 éves ciklusban 7-szer egy 13-ik hónapot (szökőhónapot: *Adár seni* vagy *Va-Adár*) adnak az évhez, amely ilyenkor 383–385 nappól áll. II. Hillél a Kr. e. 3760-ik évből indul ki, amely szerinte a teremtés esztendeje volt, amiért is időszámítását a *teremtés érájának* nevezik.

József

Hillél patriárka halála után nem kevésbé feltűnést keltő volt a főtebb említett *Józsefnek*, a tiberiási szinédrium ülnökének, II. Hillél fia egyik nevelőjének és patriárkátusi kiküldöttnek megtérése, aki mint keresztény körülbelül hetvenéves korában megismerkedvén Epifán püspökkel, a már említettekén kívül bizalmasan közölte vele saját élményeit is, főként azt, hogyan lett hosszas lelki küzdelem után kereszténnyé.

Rendkívül érdekes és jellemző megtéréseinek főbb előzményei a következők.

A legelső benyomást tette reá II. Hillél titokzatos megkeresztelkedése és boldog halála; ezután nagy hatással volt reá néhány újszövetségi könyvnek olvasása; harmadszor a keresztvetésnek csodás hatalma tett reá mély benyomást, amellyel egy tisztességes keresztény asszony győzedelmeskedett a feslett életű fiatal Júdás patriárkának csábításaival szemben. Mindezek azonban még nem tették őt Krisztus követőjévé.

Majd halálos betegségében magától Krisztustól kapott intelmet; egy újabb súlyos betegségben pedig egy öreg zsidó törvénytudónak komoly figyelmeztetése és az Úrnak második intelme következett. De mivel mindezek után még mindig vonakodott megkeresztelkedni, az Úr egy harmadik álomlátásban megfeddette makacs hitetlensége miatt és kegyességében egy tőle kérendő jelnek teljesítésével akarta Józsefet meggyőzni, hogy csakugyan Ő az, aki hívja. Az Úr teljesítette is azt a jelt, de József megkeményítve szívét, hajthatatlan maradt s még most sem tért meg.

Az Úr tehát végnélküli kegyességében még egy utolsó alkalmat használt fel a megátalkodott József megtérítésére. Történt ugyanis, hogy neveltje, az immár felnőtt Júdás patriárka hálából odaajándékozta neki a Cilícia zsidó hitközségeiben behajtandó tizedeket. Cilíciái működése közben megismerkedett egy ottani püspökkel, akivel titokban gyakran érintkezett és sokat olvasgatta a tőle kapott evangéliumokat. Itt nyílhattak meg teljesen lelki szemei, ami végre megtörte megátalkodottságát s megérlelte benne a kereszttség után való komoly vágyat. Egyelőre azonban még nem keresztelkedett meg, hanem mint a patriárka kiküldötte folytatta megbízatásának teendőit. Minthogy nem egy zsidó községben erélyesen kellett fellépnie a tapasztalt rendetlenségekkel szemben, sokan meggyűlölték, sőt egy alkalommal többen lakására törtek, midőn éppen az evangéliumot olvasta. Emiatt felbőszülve, a zsinagógába vonszolták és megostorozták.

Minthogy a cilíciái zsidók most már hithűsége ellen is gyanút kezdtek táplálni, egy más alkalommal, utazása közben, néhány fanatikus hitsorsosa megragadta és a Kydnos (Cydnus) folyóba dobta s azt gondolván, hogy annak rohanó árában elpusztult, kárörömmel távoztak. József azonban csodálatosan kimenekült. Az életére törő zsidóknak e merénylete után most már nyíltan szakított a zsidósággal és tényleg megkeresztelkedett.

Mint keresztény *Konstantin* császárral is megismerkedett, akinek elmondta élettörténetét s hogy miként hívta meg őt az Úr kegyelme a kereszténységre. A császár a *comes* méltóságával tüntette ki és egy dekrétummal felhatalmazta, hogy Galileában a zsidók városaiban és falvaiban keresztény templomokat építhessen. Tiberiásban, tehát éppen a patriárkátus székhelyén kezdte meg a templomépítést, ahol az ellenséges indulatú zsidók természetesen nagy akadályokat gördítettek terve elé. Ő azonban, leküzdvén a nehézségeket, nemcsak itt, hanem más helyeken is, mégis építtetett vagy kápolnát vagy templomot.

Aggkorában *Skythopolisban* (Béth-Seán) telepedett le, ahol az ariánusok csábításainak ellenállva, sőt azokat hevesen támadva, haláláig hű maradt az orthodox keresztény valláshoz.

De hadd álljon itt mindezekre nézve szintén magának *sz. Epifánnak* elbeszélése²⁷ magyar fordításban.

²⁷ *Epifán* „Panarion” XXX. fejr. 6–12. §§, Migne-féle Patrologia Graeca 41. köt. 413–428. kolumnák.

6. §. „... Ez időben (ti. a patriárka megkeresztelkedése és halála után) József elméjében sokszor tűnődött a vízkereszttség alkalmával történt titokzatos dolgokon és fontolgatta, mitévő legyen. Volt ott (a patriárka házában) valami *épületféle egy kincstárral* (γαζοφυλαχιον; Ιαζα a kincsnek héber neve); *mely le volt pecsételve*. E kincstárról a pecsét miatt sokféle vélemény merült fel. József titokban fölnyitotta, de nem pénzt talált benne, hanem csak könyveket, ezek azonban pénznél értékesebbek voltak. És amint azokat forgatta, megtalálta, amint már említettük, *János* evangéliumát a görögből héberre fordítva, valamint az *Apostolok Cselekedeteit* és *Máté* eredeti héber (arámi) evangéliumát. Midőn ez utóbbit olvasta, ismét nyugtalanzkodni kezdett lelkében ... Mindamellet *megkeményítette szívét*, amint ez már történni szokott.”

7. §. „Azalatt míg ő lelkében vívódott, az Elléltől (Hilléltől) hátrahagyott s a patriarkátusra nevelt fiú fölserdült. (Mert az elüljárói hivatalban a zsidóknál a fiú követi az apját.) A viruló korba jutott ifjú vesztére néhány léha és romlott erkölcsű fiatal ember befolyása alá került. (Azt hiszem *Júdás* volt a neve, de nem emlékszem pontosan, mert régen volt.²⁸) Ezek őt sokféle gonoszságra csábították, így asszonyok meggyalázására és iszonyú fajtalanosságra. A zabolátlanság tetteiben a bűbájosságot is fölhasználták, amennyiben a csábítás mesterkedéseivel és varázsigékkel előkelő asszonyokat rábírtak, hogy mintegy kényszerből vele kárhozatos viszonyba lépjenek. Józsefnek és a társ-vénnek, akiknek kötelességük volt a fiatal embernek gondját viselni, sok bajuk volt vele, többször kérdőre is vonták és intették. Ő azonban inkább társaira hallgatott, titkolta és tagadta a gyalázatosságokat. József és nevelőtársa nem merték neki nyíltan szemére lobbantani a bűnököt, hanem inkább csak felvilágosítva intették őt. Az ifjak egy ízben elmentek Gadarába a meleg forrásokhoz.²⁹ Ott évenként nagy összejövetelt szoktak rendezni. Mindenfelől gyűlnek oda az emberek, hogy ott néhány napon át fürödjenek. Ámbár azért teszik, hogy meggyógyuljanak a betegségekből, mégis az ördögnek csselfogása az egész. Ahol ugyanis az Isten csodáit műveli, ott az ő ellenfele kifeszíti romlást okozó hálóját. Mert ott asszonyok és férfiak közösen fürödnek.”

[Közvetlenül ezek után a 7. §-ban és a 8 §-nak csaknem végéig közli sz. Epifán, ugyancsak Józsefnek részletes elbeszélése alapján, miként vetette szemét Júdás egy fürdőző rendkívül szép keresztény asszonyra, akibe beleszeretett, de amikor hozzá közeledett, az asszony keresztet vetve magára Krisztus nevében visszautasította a kéjelgőt. És amikor Júdás elküldte megbízottait ajándékokkal az asszonyhoz, ez a küldöncöket megkorholta és elkergette. A visszautasítás miatti bosszúságában Júdás társaival együtt napnyugta után a közelfekvő temetkező sziklabarlangba ment, ahol varázsszerekkel próbáltak az asszony elcsábításában eredményt elérni; az asszony azonban Krisztus erejével mindvégig megghiúsította a csábítók ördögi kísérleteit és állhatatos maradt. Miután Júdás három éjjelen át hiába várt az asszonyra, csalódása miatti elkeseredésében összeveszett a gazfickókkal. – Ezek után így folytatja Epifán:]

8. §. „... Ez volt József számára a kereszténységre való előkészítés harmadik mozzanata:³⁰ hogy tudniillik ott, ahol Krisztus neve és a kereszt pecsétje van, megtörik a varázslás ereje. De azért *még most sem határozta el magát, hogy kereszténnyé legyen.*”

²⁸ Már húsz esztendeje volt annak, hogy József ezt Epifánnak elbeszélte.

²⁹ *Gadara* (m.a *Umm-Kejsz*) hajdan Perea legfontosabb városa volt. A zsidó háború alatt Vespasianus feldúlta. A IV. században püspöki székhely lett és tovább virágzott a VII. századig. Impozáns romjai között pogány és keresztény templomok, színházak és kastélyok nyomait találjuk. Gadarától északra egy órányi járásra vannak a híres *kénes melegforrások* (ma *El-hami*), amelyeket a benszülöttek áprilistól júniusig még ma is sűrűn látogatnak. Lásd *P. Meistermann Barnabás O. F. M.* apostoli misszionárius „Új Útmutató a Szentföldre” (Budapest 1909) 535. s k.

³⁰ Az *első* volt a II. Hillél megkeresztelkedése és boldog halálakor nyert benyomás; a *második* néhány újszövetségi könyvnek olvasásakor nyert benyomás.

9. §. „Ezután megjelent neki álmában az Úr és mondá: „Én Jézus vagyok, akit a te őseid keresztrefeszítettek; higgy bennem!” Miután *erre sem hitt*, súlyos betegségbe esett és már lemondtak róla. Ekkor az Úr ismét megjelent neki és szólt hozzá, hogy higgyen és meg fog gyógyulni. József megígérte, hogy hisz és felgyógyult, *de ismét megmaradt megátalkodottságában*. Másodízben is megbetegedett és miként először, most is lemondtak róla. Amikor zsidó rokonai már azt hitték, hogy befejezi (ti. életét), titokzatos dolog történt vele. Egy öreg (zsidó) törvénytudó lépett ugyanis ágyához és fülébe súgta a következőket: „*Hidd, hogy Jézus, akit Pontius Pilátus helytartó alatt keresztrefeszítettek, az Isten Fia és hogy ő Máriától született; hogy ő az Isten Krisztusa (a Messiás) és halottaiból feltámadt és hogy el fog jönni ítélni eleveneket és holtakat.*” Mindezeket maga József beszélte el nekem pontosan, amiért ezt az igazságnak megfelelően kijelentem ...”

10. §. „... József tehát még beteg volt és habár ettől az öregtől, miként fentebb mondtuk, a többi között azt hallotta, hogy „Jézus fog ítélni fölötted”, mégis *ismét megátalkodott*. Az Úr azonban kegyessége szerint újból szólt hozzá: Íme, meg foglak gyógyítani; de ha felépülsz, higgy! És ismét felépült betegségéből és – nem hitt! Erre az Úr még egyszer megjelent neki álmában, miután már egészséges lett és megfeddette makacssága miatt. De hozzáfűzte az Úr a következő ígéretet: Hogy teljes vallási meggyőződésre juthass – ha nevemben valami isteni jelt {θεοσημειον azaz: csodát} akarsz cselekedni, könyörögj hozzám és én megteszem.” Volt a városban, ti. Tiberiásban, egy őrjögő (μαιομενος), aki meztelenül futkosott a városban, mert amint azt az ilyenek szokták, szétszaggatta a rajta levő ruhát. Ezen akart József látomásának igazvoltáról megbizonyosodni; *de még mindig kételkedett és féltékenység tartotta vissza*. Bevitte tehát ezt az embert házába, bezárta az ajtót, vizet vett kezébe, keresztet vetett a vízre és az örültre hintette, mondván: „*A megfeszített názáreti Jézus nevében, menj ki belőle, te démon, hogy meggyógyuljon!*” Erre ez az ember hangosan felkiáltott, földre terült, erősen tajtékzott, rángatózott és hosszú ideig mozdulatlanul feküdt, úgyhogy József azt hitte, hogy meghalt. Egy óra múlva azonban arcát dörzsölve fölkel; és amint látta meztelenségét, betakarta magát és kezét tette szeméremtestére, nem bírván tovább nézni meztelenségét. Ezután Józsefnek egyik ruháját magára öltve, értelmes s eszes állapotba tért vissza és sokszorosán hálát adott ennek az embernek és Istennek, elismervén, hogy általa gyógyult meg és elhíresztelte Józsefet a városban, úgyhogy e csoda az ottlakó zsidóknak tudomására jutott. És csakhamar nagy szóbeszéd járta be a várost: „*József megnyitotta a kincstárt; ott megtalálta és elolvasta az Isten írott nevét és ezzel művel nagy csodajeleket.*”³¹ Híresztelésük igazság volt, de nem oly értelemben, mint ahogyan ők gondolták. József azonban hihetetlenül még továbbra is megmaradt szívének megrögzöttségében. Ámde a kegyes Isten, aki azok számára, akik őt

³¹ Minthogy az Isten írott nevét (γεγραμμενον το ονομα του θεου) említik, azért e név alatt a négybetűs יהוה (JHVH) istennevet kell értenünk, amelyet a zsidók már a Krisztus előtti utolsó századok óta csak leírtak de tiszteletből és babonás félelemből nem ejtettek ki, hanem helyette mindig az יהוה, *Adonáj* (a. m. Úr) szót használták. József korában a legszentebb יהוה istennévnek kiejtését már csak a tudósok igen kis köre ismerte, a nép pedig már csaknem félezedév óta elfelejtette. Ehhez az istennévhez többféle zsidó babona fűződik, amelynek első nyomai még a kereszténység előtti korba nyúlnak vissza, teljesen azonban a zsidó misztikusok a kabbalában fejlesztették ki. A zsidó misztikusok szerint, aki Istennek ezt a titokzatos nevét ismeri és kiejti, mindent, amit akar, még csodát is művelhet. A zsidók hite szerint *Mózes* is ennek a névnek erejével művelte csodáit. *Krisztus* is szerintük csak úgy gyógyíthatta a betegeket és támaszthatta föl a holtakat, hogy ezt az istennevet mondta ki fölöttük. *Dávid Alruí* (Menachem ben Salamon), a XVI. század egyik zsidó álmissiása is ennek a névnek kiejtése által nyert oly erőt, hogy tíznapnyi utat egy nap alatt megtehetett stb. Ez istennév csodálatos erejének felhasználásán alapszanak a *gólemről* szóló zsidó legendák is, amilyen például *Liva* (Júda) ben Becáel prágai rabbi (†1609) *gólemje* (agyagból készült emberi alak), amelyet mindenféle szolgálat teljesítésére felhasznált. – A négybetűs istennévről és misztikus körülírásairól (sem ha-meforás) kiadásra váró könyvünkben tüzetesen szólunk.

szeretik, mindig jó alkalmakat nyújt az üdvösségre, ilyeneket nyújt azon emberek számára is, akiket az (örök) élet elnyerésére méltatott.”

11. §. „Történt ugyanis, hogy Júdás patriárka (talán úgy hívták), amint férfi korba lépett, Józsefnek viszonzásképp apostolátusságáért tiszteletajándékkal átengedte a mezei termények jövedelmét és levelekkel Cilícia tartományába küldte. Amint odaérkezett, Cilícia minden városában követelte a tartományban lakó zsidóktól a tized és zsengek beszolgáltatását. *Ez idő alatt vezetett közelebb az egyházhoz, nem tudom, melyik városban, és megbarátkozott az ottani püspökkel.* Ettől titokban elkérte az *evangéliumokat és olvasgatta azokat.* Mivel mint (patriárkatusi) kiküldött – ez ugyanis miként már mondtam a neve e méltóságnak a zsidóknál – komolyan és feddhetetlenül intézte el azt, ami a törvényes rend helyreállításához tartozott s így eréllyel kellett eljárnia, sok rossz zsinagóga-elüljárót és papot és vént és úgynevezett azánitát³² más néven diakónust vagy szolgát, elmozdított és eltávolított hivatalából. Emiatt sokaknak gyűlöletét vonta magára, akik aztán, hogy megbosszulják magukat rajta, nem kis mértékben azon voltak, hogy belekössenek és hogy kikutassák, mit tett. Ezért veszekedést keresve, *tömegesen berontottak házába a tűzhelyig és őt az evangéliumok olvasásában találták.* A könyvet elragadták tőle, őt magát megfogták, a földhöz vágták és ordítva és a legnagyobb gyalázatokkal illetve *a zsinagógába hurcolták, ahol megostorozták.* És ez volt a törvény szerint az ő első harca (πρωτος αγων), amelyet (a hitért) meg kellett álnia. A város püspöke azonban odament és kiszabadította őt kezeikből. Máskor meg, amint ő azt nekünk elbeszélte, utazás közben találkozott vele és a *Kydnos folyóba dobták.* Ennek sodra elragadta, a víz alá merült és már azt gondolták, hogy elveszett és örültek rajta. Ő azonban *megmenekülvén,* kevéssel ezután *fölvette a szent vízkeresztiséget.* Ezután a *comes* méltóságáig emelkedett és megbarátkozott *Konstantin császárral,* akinek el is mondotta, összes élményeit: hogy a zsidóknál a legmagasabb méltóságviselők egyike volt és hogyan jelentek meg neki mindenütt az isteni látomások, amikor az Úr meghívta őt a szent hivatásra és üdvösségre, tudniillik a benne való hitre és saját (Isten) megismerésére. A nemes császár pedig, Krisztusnak igazi szolgája, Dávid, Hizkia, Joziás nyomán isteni buzgósággal telve az uralkodók között, miként már fentebb mondtam, ajándékkal országában egy méltósággal ruházta fel. Ugyanis comes-szé rendelte, kijelentvén még, hogy kérjen magának, amit akar. Ő azonban nem kért egyebet, mint azt a legnagyobb ajándékot, hogy engedje meg a császár neki, és császári parancssal hatalmazza fel, hogy a zsidók városaiban és falvaiban templomokat építhessen, ahol még sohasem sikerült senkinek sem templomokat építeni, mert sem görögök, sem samaritánok, sem keresztények nem laktak ott közöttük. Különösen Tiberiásban, Diocesaesében, amelyet Sephorisnak³³ is neveznek, Názáretben és Kafarnaumban öröködnék, hogy más nemzetiségű (nemzsidó) ne lakják közöttük.”

12. §. „Így tehát József levéllel és felhatalmazással és új méltóságának birtokában Tiberiásba érkezett, ezenkívül pedig egy írásos utasítással, hogy a császári pénztárból fedezheti a megbízatáshoz szükséges költségeket. Személyét illetőleg is ugyanonnan kiutalt fizetéssel volt kitüntetve. *Tiberiásban* kezdett tehát építkezni. Volt a városban egy régi korból való befejezetlenül maradt roppant templom; úgy gondolom *Adrianeum*-nak (Αδριανειον)³⁴ nevezték. A polgárok megkísérelték, hogy lehetőleg nyilvános fürdővé alakítsák át ezt az épületet. Amikor azonban József hozzájutott, kedvező alkalmat látott a cselekvésre. Mivel a

³² *Azanita, ačavita* a héber צַנִּיט *chazzán* a. m. zsinagóga-felügyelő, zsinagóga-szolga; előimádkozó és előénekes.

³³ *Sephoris* (a rómaiaknál *Diocesaesia*, a Talmúdban *Cippori*, ma *Szaffurije*) három órányira feküdt északra Názárettől. A szinédrium (patriárkatus) úgy látszik Kr. u. 180 óta itt telepedett le I. Júda ha-naszi (a patriárka) alatt, de már unokája II. Júda rabbi alatt Tiberiásba költözött át. A IV. században József, Tiberiás comese által épített *bazilikának* romjai, melyet a XII. században restauráltak, még ma is láthatók. Vö. *Meistermann* „Új Útmutató a Szentföldre” id. m. 579. s. k. old.

³⁴ *Hadrián* császár (117–138) sokfelé emeltetett templomokat bálványképek nélkül, amelyeket *Hadrián-templomainak* (Hadriana, Adriana ti. templa) neveztek.

falak négylábnyi kockakövekből már bizonyos magasságra elkészültek, egy templom építéséről kezdett gondoskodni. Ehhez oltatlan mészre és más anyagra volt szükség. Ezért a városon kívül több *égető kemencét* készíttetett, számszerint mintegy hetet, amelyeket ott a nép nyelvén *fornaces*-nek (φουρναχας) neveztek. De az ellenséges indulatú és minden ármányra vakmerően kész zsidók nem hagytak föl a náluk állandóan szokásos bűbájjal. Varázslással és mindenféle mesterkedéssel a legelőkelőbb zsidók azon igyekeztek, hogy a tüzet megkössék. A tűz tehát szünetelt és nem akart égni; úgyszólván hűtelen lett saját természetéhez. Midőn tehát azok, akik azzal voltak megbízva, hogy tüzelőanyagot, tudniillik gallyakat és rőzséket rakjanak a tűzre, nem értek el semmit, Józsefnek jelentették a történeteket. Ez lelkében felháborodva és az Úr iránt való buzgalomtól elragadtatva, odasietett, vizet hozatott egy edénybe, ezt *kampszaké*-nek (χαμψαχης) nevezik, a bennszülöttek pedig *kakúbion*-nak (χαχουβιον). Fölkapta a vizes edényt mindannyinak szemeláttára (mert a zsidók részéről nagy tömeg gyűlt össze a látványra) és miközben az edény fölött újjával a kereszt jelét csinálta és Jézust segélyül hívta, hangosan így szólt: „*A názáreti Jézus nevében, akit az én és valamennyi itt körülállónak ősei keresztrefeszítettek, nyerje ez a víz azt az erőt, hogy minden bűbájosság és varázslat, amit ezek műveltek, megghiúsuljon és hogy a tűz érvényesítse erejét az Úr házának befejezésére!*” Ezután minden kemencére hintett a vízből. És a varázslások megghiúsultak, a tűz pedig ismét fellobbant mindnyájuk szemeláttára. A jelenlevő néptömeg erre felkiáltott: „Egy az Isten, az aki segít a keresztényeknek!” ezután eltávoztak. Minthogy azonban azok (a zsidók) később is gyakran zaklatták e férfiút (Józsefet), azért a templomnak csak egy részét építette ki Tiberiásban s ott csak egy kis kápolnát emeltetett. Azután elköltözött onnan és Skythopolisban³⁵ telepedett le. *Diocaesareában* pedig és néhány más helyen³⁶ sikerült befejeznie a megkezdett templomot.”

Íme, Szent Epifán szerint József megtérésének története telve csupa jellegzetes zsidó vonással. Mily hosszantartó küzdelem a test és lélek között! A rabbinizmus szellemében nevelt léleknek milyen kínos vergődése a rabbi-gőg és a „Názáreti” előtt való alázatos és

³⁵ A Tiberiástól négy órányira délre fekvő *Skythopolis* (a. m. szittyaváros) az ószövetségi *Béth-Seán*, amely csak a görög uralom alatt kapta görög nevét a Kr. e. 631-ben Palesztínába tört szittyáknak itt megtelepedett része után. Hajdan, csaknem a Kr. utáni XIII. századig, patakotól öntözött szép környékéről, buja növényzetéről (pálmák, olajfák stb.) oly híres volt, hogy a III. században élt rabbi Simeon ben Lákis azt mondta: „Ha a paradicsom Palesztínában van, akkor Béth-Seán annak kapuja”. Leginkább pogányok lakták, akik a kisebb számban levő zsidók esküdt ellenségei voltak. A IV–V. században már sok keresztény lakott e városban, amely püspöki székhely is volt. Híres kolostora ez időben a szerzetes élet nagy központja volt. A II. Konstancius császártól Skythopolisba száműzött Sz. Özséb, Vercelli püspöke, miként fontosabb említettük, itt találkozott 356-ban Sz. Epifán, ciprusi érsekkel és más püspökökkel. Az aposztata Julián császár alatt 361-ben a pogányok sok keresztényt öltek meg e városban. Amikor pedig a VI. században a samaritánok fellázdáltak a birodalom ellen (521–531), szintén nagy vérengzést vittek itt végbe a keresztények között s a város jó részét lángba borították. A keresztiesek teljes hanyatlásban találták és érsekségének székhelyét áttették Názáretbe. A város romjai mellett fekvő falut az arabok ma a régi város neve után *Bejszán*-nak (Bészán) hívják. Vö. *Meistermann* „Új Útmutató a Szentföldre” id. m. 539. sk. old.

³⁶ Csak újabban derült ki, hogy e „más helyek” között volt a hajdani *Kána* (ma Kafr-Kenná) község is, amelyet Jézus egy menyegző alkalmával első csodájával tüntetett ki. E község ferencendi szerzetesei ugyanis (akiknek temploma itt a keresztiesek egy templomának helyén áll, ez pedig egy még régebbi bazilikának romjain épült) 1900-ban templomuk restaurálási és bővítési munkálatai folyamán felkutatva szentélyüknek talaját, két lábnyira, a talaj alatt éppen a kórus bejárata előtt egy két-kolumnás fogadalmi mozaik-maradványt találtak arámi (nem héber!) felirattal. A jobb oldali kolumna elég jó állapotban van, öt sor van rajta. Clermont-Ganneau tanár olvasása szerint („Palestine Exploration Fund” 1901. 374–389. old.) az arámi szöveg magyarul ez: „Kegyess emlékezetül. Joszéh (=József) Tanhum fia, Butáh fia és gyermekei, akik ezt a TBLH (תבלח tabula, a. m. *tábla; oltár*) készítették. Áldás reájuk. Ámen.” A baloldali kolumna, sajnos, csak töredékesen van meg. Rajta nyilván az emlék felállításának oka lehetett. A mozaik a III. vagy IV. századból való, melyben maga Clermont-Ganneau tanár e hely legrégebbi temploma alapítójának nyomát véli látni, akiről ti. Epifán ír, hogy Józsefnek hívták, megtért zsidó és Tiberiás comese volt s aki nemcsak Tiberiásban, Kafarnaumban, Szeferiszban és Názáretben, hanem Galilea néhány más városában és falujában is épített templomokat. Lásd *Meistermann* id. m. 449–450. old., ahol e feliratos mozaik képe is közölve van.

bűnbánó meghódolás között! A zsidó szívnek hányszori makacs megkeményedése és az Úr kifogyhatatlan könyörületének mily csodálatos kegyessége, míg végre az Isten kegyelméből nyert hitbeli teljes meggyőződés enged a kegyelem édes vonzásának s a megtért lélek imádvá borul le a megismert Keresztrefeszített előtt, akiért gyalázatot és szenvedést is eltűr és templomokat emel tiszteletére ...! A megtért Józsefben valóságos típusát láthatjuk az igaz zsidó konvertitáknak, akiknél minél szívósabb és ridegebb volt azelőtt az ellenkezés a „Názáretinek” hívásával szemben, annál odaadóbb, lángolóbb megtérésük után a buzgóság és önfeláldozás.

A zsidó történetíró Grätz persze nem állhatja meg, hogy itt is ne adjon kifejezést a kereszténység iránt való gyűlöletének s meg ne gyanúsítsa, meg ne rágalmazza egyrészt a keresztény papságot, másrészt a kereszténységre tért volt hitsorsos fajrokonát.

Idézett nagy munkájában³⁷ ugyanis azt írja, hogy „*Palesztina keresztény papságának és a császár előtt nagy tekintélyben állott Eusebius püspöknek (260–340) gondja volt arra, hogy József megtéréseért jutalomban részesüljön*”, ti. a comes méltóságával való kitüntetés által. Grätznek ez az állítása azonban nem egyéb légből kapott merő ráfogásnál, ami abból is kitűnik, hogy állításának bizonyítását meg sem kísérli.

Történeti munkájának népies kiadásában pedig³⁸ ezeket mondja: „*Konstantin engedélyt adott Józsefnek, hogy templomokat építsen Galileában, állítólag Tiberiásban, Sefhorisban, Názáretben és Kapernaumban. Ámde merő kérdés, hogy ilyeneket tényleg épített. Kinek számára építette volna a templomokat? Csak Tiberiásban épített egy kápolna-félét.*” – Grätz, mint számtalan más helyen, úgy itt is arról tesz tanúságot, milyen felületesen bánik el a forrásokkal és mily könnyelműen merészel becsmérelni egy jellemes és tiszteletreméltó férfiút, aki meggyőződéséért szenvedni is tudott. Hiszen Sz. Epifán világosan írja, hogy József csak olyan városokban és falvakban akart templomot építeni, ahol a zsidók oly sűrűn laktak, hogy önálló keresztény egyházközség saját templommal nem létesülhetett, mert ezt a zsidók megakadályozták. Epifán minden olvasójáról feltételezhetette, hogy számolnak azzal a feltevéssel, hogy azon a vidéken, Galileában nagy számban, sőt többségben laknak keresztények. Konstantin császár pedig erős kézzel karolta fel a keresztény templom-építés ügyét.

³⁷ Grätz „Geschichte der Juden ...” id. m. IV. k. 336. s k. old.

³⁸ Grätz „Volkstümliche Geschichte der Juden”, II. k. 140. old.

Befejezés

IV. század két konvertitájának, a Nikodémus-lelkű *II. Hillél* partriárkának és az Úr kegyes hívásával sokáig ellenkező *József*, szinédriumi ülnöknek megtérését írtuk meg. Azok számára írtuk elsősorban, akikben az ősi valláshoz való ragaszkodás küzd a józan megfontolásból eredő kereszténységre való térésnek még imbolygó vágyával s egyszersmind azok számára, akik Jézus Krisztusban már megtalálták azt, aki után őseik hiába sóvárogtak. Szolgáljon e közlemény amazoknak indítékul arra, hogy a józan ész világánál tisztán belássák, hol az igazság s a megismert igazságot elfogadva, beálljanak az igazság követőinek tisztas táborába, Krisztus kereszténységébe. Emezek pedig merítsenek e közleményből bátorítást arra, hogy a késedelmeskedést félretéve, megpihenhessenek az őseiktől félreismert, keresztrefeszített „Názáretinek”, az Isten Fiának, az ígért Messiásnak keblén, aki a keresztfán kitárt karjait most is ölelésre tartja, várva azokat, akik elsősorban voltak hivatalosak az ő országába, az anyaszentegyházba s benne megtalálják mindazt, amiért lelkük eped.

Legyen ez az írás szerény visszhangja a közlemény elején idézett krisztusi szónak: „*Én pedig ha felemeltetem a földről, mindeneket magamhoz vonzók*”. (Ján. 12,32.)